

קונטרס

מקוואות בהלכה

מאת הרב אלי' מטוסוב
ברוקלין נ.י.

מר-חשוון שנת תשמ"ח

בס"ד.

רגיל הנני מזמן לזמן לפרסם תשובות בהלכה בקובצים וכתבי-
עת רבניים. וכעת לרגל כינוס השלוחים העולמי המתקיים בימים
אלו, הריני מגיש בזה לפני חבריי השלוחים שיחיו, תשובה בהלכה
שכתבתי בימים אלו.

בחרתי להדפיס קונטרס בנושא זה, כי לאחרונה החלו כמה
פירסומים על אפשריות הידורים נוספים במקואות. ובדרך כלל
בודאי אשר כל המהדר בטהרה קדוש יאמר לו ותבוא עליו ברכה.
אולם בפרט הזה אשר כתבו, לדעתנו אין בזה משום הידור, וגם
לענ"ד לא זהו הדרך אשר סללו לנו רבותינו נשיאנו באופן בניית
מקוואות, שהעיקר להרבות טהרה בישראל והוא הדרך אשר ישכון
בה אור ה'.

ענין זה נוגע במיוחד לשלוחים ורבנים העוסקים בהרבצת
התורה ובבניית מקוואות בכל אתר ואתר.

* * *

הקונטרס מתפרסם כאן, לזכות ולרפו"ש עבור אבא מורי
הרה"ח הרה"ת ר"ש שי', אשר זכה להיות מהשלוחים הראשונים
כבר בשנת תש"י, ובעז"ה זכה והצליח בשליחותו במשך כל השנים
לבנות ולנהל המוסדות קודש אשר במדינת מרוקו בצפון אפריקה,
ביניהם עשרות ישיבות גדולות וישיבות קטנות ושאר מוסדות חינוך
וגם מוסדות טהרה.

אולם כעת נבצר ממנו להשתתף בהכינוס יחד עם אחיו אנ"ש
והשלוחים, בגלל מחלתו האנושה ל"ע. ע"כ אמרתי לפרסם ד"ת
והלכה לזכותו ובריאות נכונה ואיוש"ט.

* * *

כמובן כי דברינו הם רק בבחינת להגדיל תורה ולהאדיר,
ונשמח לקבל הערות מאת ידידיי, שלוחים ורבנים ולומדי התורה די
בכל אתר.

אלי' בהר"ש שי' מטוסוב,
ברוקלין נ.י.

עש"ק תולדות, ער"ח כסלו תשס"ח

תוכן הסימונים

בדין אם יש להדר בטבילה במעיינות

סימן א

הלכה רווחת דאי"צ מים חיים / שיטת הגאונים לטבילה במים חיים / פשטות המקראות על מים חיים / שיטת הזוהר וחכמי הקבלה למים חיים / ישוב שיטת הגאונים / מים חיים מדרבנן / מים חיים רק לטהרות / ש"ס דילן פליג אתוספתא / זבה קטנה וזבה גדולה / מי חטאת נק' מי נדה / מים חיים להוציא מים חמין ומים שאובין / תלוי במקור דין טבילת נדה.

סימן ב

מנהג הקדמונים בטבילה במעיינות / פוסקים אחרונים להדר במעיינות משום מים חיים / הידור במעיין משום חששות במקוה / אופנים שונים במעיינות ונהרות.

סימן ג

מנהג מימי קדם לטבול במקוה מי גשמים / השיטות להדר במקוה דוקא ולא במעיין.

סימן ד

סיכום להלכה / הצעות למקוה מים חיים / א"א לצאת כל הדיעות במקוה של מעיין / זהירות ממכשולות ע"י מקואות מים חיים / המהדר במעיין מותר על דברי חכמים / שיטת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע / עדות הרבנים הגאונים / תשובת הרבי ע"ד מקואות מי גשמים / אין יסוד להדר במעיינות / מקואות שאין להם דין מים חיים.

אם יש להדר בטבילה במעיינות

הלכה רווחת דאי"צ מים חיים

איתא בתוספתא מגילה פ"א הי"א: אין בין זב לזבה אלא שהזב טעון ביאת מים חיים זבה אינה טעונה ביאת מים חיים. וכ"ה בתוספתא זבים פ"ג ה"א.

[ודין הזבה שייך ג"כ לענין טבילת נדה, כי נדות בזמנינו ספק זכות הן, עי' נדה דס"ו ע"א: אמר ר' זירא בנות ישראל החמירו על עצמן כו'. וע"ש דס"ז ע"ב, טור ושו"ע יו"ד סקפ"ג ושו"ע אדה"ז שם ובכ"מ. מארז"ל זה: אמר ר' זירא כו', נכנס ג"כ בסדר התפלות להרמב"ם לאומרו בכ"י אחר משנת אלו דברים שאין להם שעור ע"ש].

וכ"כ הרמב"ם בהל' מקואות פ"א ה"ה: הזב אין לו טהרה אלא במעיינ שהרי נאמר בו במים חיים אבל הזבה ושאר הטמאין בין אדם בין כלים טובלין אף במקוה. ע"כ. ועי' ג"כ שם פ"ט ה"ה ובהל' איסור"ב פ"ד ה"ג. ובפיהמ"ש מקואות פ"ה מ"ה.

וכך היא שיטת רוב הראשונים דלזבה ונדה אי"צ מים חיים דוקא ויכולה לטבול גם במקוה מ' סאה, עי' רי"ף בהל' מקואות (במס' שבועות ד"ג ע"א וד"ה ע"א בדפי הרי"ף). וברש"י חגיגה י"א ע"א: ומיהו מים חיים לא צריך כו'. וברש"י עירובין ד"ד ע"ב. ותוס' שבת ס"ה ע"ב ונדה ס"ו ע"ב. והרא"ש בסוף מס' נדה. ועוד ראשונים רבים.

וכ"כ בטור יו"ד סר"א בתחילתו כ': צריכה שתטבול במי מקוה שיש בו ארבעים סאה ואפילו אינן מים חיים שאין צריך מים חיים אלא לזב ולא לנדה וזבה ע"כ. ועי' ב"י יו"ד שם סר"א שכך הם דברי כל הפוסקים. וכן ב"ח יו"ד שם מסיק ג"כ דכל הנביאים פה אחד דנדה אי"צ מים חיים. וכ"כ בש"ך שם סק"א. וכן הלכה רווחת בשו"ע יו"ד הל' מקואות וע"ש סר"א ס"א, דלטבילת נדה סגי במקוה של מי גשמים.

שיטת הגאונים לטבילה במים חיים

אולם יש שיטות רבות דס"ל דלא רק לזב אלא גם לטבילת נדה צריך מים חיים. ונציין מתחילה לדברי הגאונים וראשונים דאולי בשיטה

זו. וולקמן בהמשך דברינו נזכיר בעז"ה גם את דברי פוסקים ושו"ת אחרונים דס"ל ג"כ להצריך טבילת נדה במים חיים].

א) רב נטורנאי גאון (בתשובות הגאונים שערי תשובה סק"ד) ז"ל: ועכשיו כל נדות שבישראל ספק זבות הן ואין עולה להן טבילה במקוה אלא צריכות מים חיים. [והובא תשו' ר' נטורנאי גאון זו בס' האשכול הל' מקואות ס"נ. ובמל"מ הל' מקואות פ"א ה"ה מביאו מס' תשו' הגאונים הקצרות ס"ו. ונמצאת ג"כ תשו' זו בס' מעשה הגאונים (ברלין עת"ר) ספ"ו. שיטת ר' נטורנאי גאון הובאה בתשובת גאון הנדפס בס' תורתן של ראשונים ח"ב ע' 51. ועי' עוד לקמן בשם ר' פלטוי גאון].

עוד מרב נטורנאי גאון (בתשובות הגאונים שערי תשובה סקע"ה, ועי' אוצר הגאונים למס' ר"ה דט"ז ע"ב): וששאלתם הטובל לכבוד שבת ולכבוד יום טוב צריך לברך או לא כו', נדה שהיא מחוייבת כשטבלה במים חיים כו' צריכה לברך, אבל אנשים שאין עליהם חובה בזמן הזה לא עד שיתקיים וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם.

ועוד מרב נטורנאי גאון: בתשובות רב נטורנאי גאון (ירושלים תרנ"ד) ס"י תקל"ב: "שלא מצינו מים חיים בכל חייבי טבילות אלא בזב בלבד שמפורש בו ורחץ בשרו במים חיים ונדה נמי מפני שהיא ספק זבה".

ב) רב נחשון גאון (בתשובות הגאונים, ירושלים תרפ"ט ע' 11): "לבר מן נדה דצריכה מים חיים דהויא לה ספק זבה". ובשם רב נחשון גאון בתשו' הגאונים גאוני מזרח ומערב סע"ח: שלא מצאנו מים חיים בכל טבילות אלא בזב בלבד שמפורש בו ורחץ בשרו במים חיים ונדה נמי מפני שהיא ספק זבה, אבל שאר חייבי טבילות אי"צ מים חיים כו'. וכן הובא באוצר הגאונים למס' שבת ס"ב ע"א ולר"ה ט"ז ע"ב.

ג) רב פלטוי גאון: בתוס' הרי"ד מגילה ד"ח ע"א ז"ל: "ומצאתי תשובה לרבינו פלטיא גאון בר אביי כו' ועכשיו כל נדות שבישראל ספק זבות ואין עולה להן טבילה מקוה אלא כו' במים חיים". [והרי"ד עצמו שם חולק ע"ז וס"ל דסגי במקוה]. והלשון בהתשו' כאן הוא כל' המובא לעיל בשם רב נטורנאי גאון. ובשבלי הלקט ח"ב ע' 173 מביא ג"כ תשו' ר"י מטראני וז"ל: אני מודיע לכם כי נמצא כתוב לרב נטורנאי גאון זצ"ל ואיכא דאמרי רב פלטוי גאון זצוק"ל שהשיב בתשובותיו כו' זבות כו' אין עולה להן טהרה במקוה כו'].

ד) רב שרירא גאון (תשובות הגאונים שערי תשובה סק"ע): ונדה כל זמן שהיא טובלת במים חיים לטהר כו' צריכה לברך שחובה על אשה

לטבול במים חיים כו'. ובס' דברי יעקב עמ"ס מקואות ע' תקטו שקו"ט אם תשו' זו היא מר' שריא גאון.

ה) רב האי גאון (תשובות הגאונים שערי תשובה סק"ח, ועד"ז בהלכות פסוקות מן הגאונים, קראקא תרנ"ג ספ"א), לענין נדה: "עד שתספור ז' נקיים ותטבול במים חיים". ושקו"ט בשיטת רה"ג בס' דברי יעקב שם ע' תקיד.

ו) רב יהודאי גאון, בס' הלכות גדולות הל' נדה (סמ"א והובא בבעלי הנפש להראב"ד בריש שער הטבילה) "והיא דאיכא דוכתא דקריר עלמא ולא יכלה איתתא למיטבל אסירא ולא משתריא עד דטבלה במים חיים". וכן הובא במאירי מס' מקואות פ"א בשם ההלכות גדולות: שהזבה טעונה מים חיים וכן הנדה בזמן הזה הואיל וכבר עשו עצמן כזבות כו'. (והמאירי עצמו שם כותב שדרך שטפא נכתבה, וכן בבעה"נ שם כ' דשיבוש סופרים הוא). ועיג"כ בס' הלכות קצובות לרב יהודאי גאון (ירושלים תש"ב) ע' 105, והלכות פסוקות סט"ו. ושקו"ט בדברי הבה"ג בשו"ת משכנות יעקב חיו"ד סמ"ו. ובהנצי"ב בספרו העמק שאלה על השאלות פ' אחרי שאילתא צו. ובס' מקראי קודש הל' פסח ח"ב סמ"ו. וב"המאסף" שנה ז' (תרס"ב) חוב' ב' סכ"ב. ובס' דברי יעקב עמ"ס מקואות ע' תקח ואילך.

ז) בשאלתות דרב אחאי פ' אחרי (שאלתא צ"ו) הל': כי טבלה במיא דחיי. [וע"ש בהעמק שאלה שפי' באופן אחר. ונכתוב מזה לקמן בהמשך דברינו אי"ה].

ח) רבותיו של רש"י: ראה רש"י שבת דס"ה ע"ב ד"ה סבר: ואני קבלתי מרבינו הלוי משום ספק זיבות נינהו וזבה טעונה מים חיים. ורש"י עצמו לא ס"ל כן ומסיים: ואי אפשר להעמיד שמועתו משום דאמרינן חומר בזב מבזבה שהזב טעון מים חיים והזבה אינה טעונה מים חיים]. וכ"כ ברש"י נדה ס"ז ע"א ד"ה מקואות: יש מפרשים דבעינן מים חיים לזבה. [ורש"י מוסיף: ולא מילתא היא דתניא בתוספתא חומר בזב מבזבה שהזב טעון מים חיים כו']. וכן ברש"י בכורות נ"ה ע"ב ד"ה מקוה: מקוה מים חיים כו' משום דהוה להו ספק זבות ובזבה כתיב מים חיים. וכ"כ ברש"י סנהדרין פ"ז ע"א ד"ה הלכות (לענין זבה): ואם ראתה ג' ימים רצופים הוא זיבה לקרבן ולטבילת מים חיים.

ט) בס' הפרדס לרש"י סרע"ה (בהוצאת עהרנרייך ע' יג), שכ' שהכלה צריכה טבילה חמורה במים חיים קודם כניסתה לחופה. ועד"ז בס' האורה (באבער) ח"ב ע' קעה, ובמחזור ויטרי (הורוויץ) ע' תקפה

(סתס"ו). ועי' עוד בס' הפררס לרש"י שם סקכ"ד שכ' מים חיים לגבי טבילת כלים. והביאו בס' גליוני הש"ס להר"י ענגיל בשבת דס"ה ע"ה וכ' דא"ש כמ"ד בע"ז דע"ה ע"ב דילפינן טבילת כלים מפסוק וטהר.

(י) בס' חסידים סי' תק"ט (תתשפ"ד): לכך ישמור אדם לאחר שרחצה מדמה עד שתטבול במים חיים כדין.

(יא) בס' והזהיר (מקדמון אחד, ונדפס בווארשא תר"מ) בפ' מצורע כ' בענין טבילת זבה "בלבד שיהא במים חיים".

(יב) במדרש שכל טוב פ' לך לך כ' שגר צריך טבילה במים חיים.

פשטות המקראות על מים חיים

(ג) ברד"ק על זכרי' (יג, א) עה"פ "ביום ההוא יהי מקור נפתח לבית דוד גו' לחטאת ולנדה", כ': וכן לנדה שהיא זבה שצריכה מים חיים. ועי' ע"ז בגמ' יומא דע"ח ע"א. [הרד"ק הובא בתשו' החת"ס יו"ד סקצ"ד ועוד. ולקמן נביא עוד מהמאירי וגידולי טהרה מה שדייקו מגמ' יומא שם. וכאן יש להעיר עמש"כ בס' "ימות המשיח בהלכה" מאת ידידי הרה"ג הר"א גערליצקי שי' שדן שם בס"י נ' באריכות בענין איסור נדה ויולדת לעת"ל ומביא ממקורות רבים, וכמדומה לא הביא שם מהפסוק והגמ' דזכרי' ויומא].

יד) ועוד נמצא ברמב"ן בס' ויקרא (טו, יא) לענין זבה, וז"ל: ע"ד הפשט שתהיה צריכה רחיצה במים חיים כזב אבל רבותינו הקלו בטהרת הזבה שתטהר כדרך שאר הנטהרים במי מקוה. והטעם להם מפני שלא הי' צריך להזכיר כלל ואחר תטהר כו' שבא הכתוב לרבות לה טהרה לומר ואחר תטהר כנטהרים בתורה גם בלא מים חיים. ע"כ. וברמב"ן במס' שבת די"ג ע"ב כ' ג"כ קרוב לזה. ועי' בשו"ת חת"ס יו"ד סרי"ג ושו"ת שואל ומשיב מהדורא תליתאה ח"ב סצ"ב דשקו"ט בדברי הרמב"ן.

ודברי הרמב"ן אלו הם קצת בשיטה הפוכה מדברי הב"ח ביו"ד סר"א שכתב לבאר שיטת רבותיו של רש"י דאכן מאורייתא אי"צ מים חיים לזבה ונדה ורק רבותינו החמירו להצריך מים חיים. וכ"כ החת"ס חיו"ד סר"ב דלשיטה זו רק מדרבנן גזרו נדה וזבה אטו זב. ואילו להרמב"ן כאן אדרבא ע"ד הפשט צריכה מים חיים ורק רבותינו הקילו שתטהר במי מקוה. ולקמן נכתוב עוד בעז"ה על שיטת הרמב"ן.

טו) בתיב"ע תצוה (כט, ד) עה"פ ורחצת אותם במים כ': וית אהרן וית בנוי תקרב לתקע משכן זמנא ותטבול יתהון בארבעין סאין דמיין חיין. ע"כ. הלא נקט רחיצה האמורה בכהנים במים חיים. אך בת"י מצורע (טו, כח) עה"פ ואחר תטהר דזבה כ' "בארבעין סאין דמוי", ולא הזכיר "מי מבויע" כמו שהזכיר בזב.

שיטת הזוהר וחכמי הקבלה למים חיים

טז) ענין טבילת נדה במים חיים מרומז ג"כ בזוהר ח"ג פ' אמור דצ"ז ע"ב וז"ל וספרתם לכם כו' לכם דייקא, כד"א וספרה לה שבעת ימים לה לעצמה, אוף הכי לכם לעצמכם, ולמה בגין לאתדכאה במים, התם וספרה לה שבעת ימים הכא שבע שבתות כו' לאתדכאה במים דההוא נהר דנגיד ונפיק ואיקרי מים חיים כו' כמה דאתא דכיא דילה בלילא כו' עכ"ל. ובתקוני זוהר תי' ה' (קמג, ב), ז"ל "כנדה וכו' לדכאה לה במיא דאורייתא מים חיים דלא פסקין".

ועי' בס' טהרת מים ע' מט-נ שנדפס שם תשו' מאת הרבי בענין זה (ונדפס ג"כ תשובה זו בס' לקוטי שיחות חכ"ב ע' 305, וב"מילואים למראי מקומות" בסו"ס מאמרי אדמו"ר האמצעי על במדבר ח"ג ע' א"רט). ובתוך הדברים שם כותב: ומה שנאמר בלקוטי תורה שנדה טהרתה במים חיים הנה כי כן היא שיטת התקוני זהר בסופה (סוף ת"ה) כו', ויש להוסיף עליהם כו' ואת זוהר ח"ג צ"ז, ב' (נוסף על התקוני זהר דאתי במכל שכן בנדה). ובשו"ת שם משמעון להר"ש פאלאק מהדו"ק סי"ט העיר מתקו"ז הנ"ל דס"ל דזבה צריכה מים חיים (במכ"ש מנדה), ולפלא שלא הביא שם גם מזח"ג הנ"ל, ואולי אפשר לומר דזוהר ח"ג הרי פירש הרמ"ק (הובא באור החמה שם) שצריך מים חיים מפני שסופרת ז' שבועות ולא ז' ימים משא"כ בזבה דעלמא. אבל בתקו"ז אי אפשר לומר זה. עכ"ל בהתשו'. ועיג"כ על זוהר זה בס' שפע טל ש"ח פ"ג.

יז) בס' עמק המלך שי"ג פי"ט כ': ומלכות כביכול פרסה נדה שמקבלת טפת דם כחרדל שאינו מקבל מיתוק ואתפרשת מבעלה, ואח"כ תשב על דמי טהרה וטובלת במים חיים וטהורים המקבלת מאבא ומאמא עלאה ואז היא ככלה שנכנסת לחופה בגדלות עיבור ויניקה, ועל אלו המים נאמר וזריתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם.

יח) בס' לקוטי תורה מאדמו"ר הזקן בפ' שלח (מב, ב) מבאר בענין מים חיים שע"י נביעתן מתחת לארץ מלמטה למעלה מתמתקין, ומסיים: וכן לנדה וזבה טהרותן במים חיים דוקא

ובהערות הרבי שבסוף הלכו"ת, מציין ע"ז להרבה מתשו' הגאונים ועוד ממקורות הנ"ל שס"ל שזבה ונדה טעונין מים חיים. ומוסיף אשר בלקו"ת מבאר לפעמים גם דיעות שאינם להלכה. ועי' מזה ג"כ בהתשו' שבס' טהרת מים שם. ועד"ז נמצא ג"כ במענה להשואלים בס' אגרות קודש כרך ג' ע' תב (ונדפס גם בלקו"ש חכ"ז ע' 347). ובאגרות קודש כרך כ"ד ע' סו. ונזכר מזה ג"כ בס' המלך במסיבו ח"א ע' מח ובס' תורת מנחם ח"ח ע' 195 (ברשימות דברים מסעודת חגה"ש תשי"ג) שאחד המסובין שאל על הזוהר שאומרים בתיקון ליל שבועות שאחרי הספירה טבלו במים חיים דהלא ע"פ דין אי"צ מים חיים. וענה הרבי מהדיעה שרש"י מביא בשם רבותיו שזבה זקוקה למים חיים, וממילא עד"ז נדה מחשש זבה, ואפשר שהזוהר סובר כשיטה זו.

[ושקו"ט עוד בדברי אדמו"ר הזקן אלו שנקט בסתמא דלטבילת נדה צריך מים חיים, בהגהות גאון חסיד אחד שנדפסו בסו"ס הלכו"ת, ונביא דבריו לקמן בעז"ה. ובאמת בדברי הלכו"ת י"ל ג"כ דס"ל כהרמב"ן דלעיל אשר בפשטות המקראות גם זבה בעי מים חיים רק דרבנן הקלו בזבה כו'.]

יט) בס' דגל מחנה אפרים (להרה"צ רמח"א מסדילקאוב נכד הבעש"ט) פ' דברים ז"ל: באר את התורה היינו שנעשה תורתו בחי' באר מים חיים לטהרם מכל טומאה אפילו מטומאה חמורה כגון זב וזבה שאין להם טהרה במקוה על כל פנים לטהרו במים חיים והמשכיל יבין.

כ) בס' קהלת יעקב (לבעהמח"ס מלא הרועים) ערך פרה אדומה: ועל ידי שנעשה אפר נטהרה קליפתה על ידי מים חיים סוד ה' חסדים כמו נדה שנטהרה ממקור דמיה על ידי מים חיים וע"כ נקרא מי חטאת מי נדה.

כא) בס' כנפי יונה להרמ"ע מפאנו ח"ב סק"ג כ' לגבי טבילות שבין התעניות: ודע כי כל הפסקה צריך לטבול תחלה במים חיים או במי מקוה כו'. ע"כ. [אף שכמובן אינו מדבר מענין טבילת נדה במים חיים, אבל הבאנו דבריו במה שדייק להזכיר גם טבילת מים חיים].

ישׁוב שיטת הגאונים

והנה רש"י ושאר ראשונים הקשו על שיטה זו, מן התוספתא (שהבאנו לעיל בתחילת דברינו) שמפורש "אין בין זב לזבה אלא שהזב טעון ביאת מים חיים זבה אינה טעונה ביאת מים חיים". ועי' ב"י ר"ס ר"א. מל"מ הל' מקואות פ"א ה"ה ועוד שתמהו על שי' הגאונים. ועי' שו"ת הרא"מ סע"ה. אמנם מצינו בפוסקים כמה תירוצים ליישב שיטה זו:

מים חיים מדרבנן

(א) בב"ח יו"ד סר"א, מתרץ דברי רבותיו של רש"י, וז"ל: ואין ספק שהרב הלוי לא הורה כך מדעתו אלא מפני השמועה שקבל כך מרבותיו כו' גם רב פלטי גאון כתב כדברי רבינו הלוי, ונראה דס"ל לרבוותא דמהך עובדא דאבוה דשמואל שמעינן דאע"ג דדאורייתא אין זבה טעונה מים חיים מ"מ מדרבנן טעונה מים חיים כמו זב ולהכי עביד להו מקואות פי' שחפר בארות מקום מוצא מים חיים לטבול בהן ביומי ניסן דאם לא כן למה לי' לטרוח כולי האי לעשות מקואות כבר נמצאים בורות מלאים מימי שלגים כו' אלא בע"כ דלפי דזבה טעונה מים חיים לא היו טובלין כל השנה אלא בנהרות מים חיים כו' משום דהו"ל ספק זבות ובזב כתיב מים חיים. ולפי מ"ש ליכא קושיא על שמועתו של הרב הלוי מההיא דת"כ דפשיטא דד"ת לא בעיא בזבה מים חיים אלא מדרבנן בעינן מים חיים. ואפשר דמפי שמועה זו (של רבותיו של רש"י ורב פלטי גאון) נהגו בכל הקהלות שיכינו לנשים מקוה מים חיים נובעים לטבול בהם. אכן כל הנביאים פה אחד דליתא להך שמועה דרבינו הלוי וזבה אינה צריכה מים חיים כלל אפילו מדרבנן והכי נקטינן. עכ"ל.

אך בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א ספ"ח כ' על דברי הב"ח: שאין הדעת נוחה במה שרצה ז"ל לחדש מדעתו גזירה שלא נזכרה בתלמוד ואין לה רמז בשום מקום. ועיג"כ בס' טהרת יו"ט ח"ח ע' קסג דשקו"ט בדברי הב"ח.

(ב) גם בשו"ת חת"ס יו"ד סר"ב נקט ע"ד הב"ח ומיישב שיטת רבותיו של רש"י, דאף דנדחה שיטה זו משום דקיי"ל זב בעי מים חיים ולא זבה, מ"מ נ"ל לא רחוקה היא לומר דס"ל מדרבנן גזרו זבה אטו זב וזבה ניחא דאבוה דשמואל עביד לבנתיה כו'. ומסיים שם החת"ס דאע"ג דנדחה שיטה זו מ"מ חזי לאצטרופי ללמוד זכות על הטובלות בנהר כו'. ושקו"ט עוד בזה בארוכה בישועות יעקב יו"ד סר"א סק"א. ועיג"כ

בדברי הראב"ן (שנביא לקמן בעז"ה) שכ': וגם מים חיים לנשים אינו אלא חומר שהנהיגו כן כו'. וכן הובא בפירוש גור ארי' הלוי שנדפס עם השו"ע (מנטובה תפ"ב) דמים חיים הוא מד"ס. וכ"כ עוד בס' מקראי קדש בשם הגר"פ פערלא דהתוספתא מיירי בדינא דאורייתא והגאונים הצריכו מים חיים בזבה מדרבנן כדי לקיים פשטא דקרא כו'.

ג) בס' בינה לעתים (קראקא תרס"ג) תירץ שי' הגאונים, דאכן מדיו"ת אי"צ מים חיים ורק בימי הגאונים תיקנו כן מפני הקראים והמינים שהיו אומרים להתיר גם שאובין וע"כ גזרו חכמים לאסור כל מקוה אפי' מקוה מי גשמים כו' ע"כ [כן הובא ולא ראיתיו].

וקשה לומר מסברא בעלמא תקנה מחודשת שלא נזכר בשום מקום. ועי' שאילת יעב"ץ שהבאנו לעיל שהק' על החת"ס וכ' שאין הדעת נוחה לחדש גזירות מדעתו כו'. וגם אם נאמר כן בשיטת הגאונים אבל לא יתיישב בשיטת רבותיו של רש"י שכתבו על מים חיים בסוגיית הגמ' על אבזה דשמואל דעביד להו מקוה לבנת' כו'.

מים חיים רק לטהרות

ד) בחת"ס יו"ד שם סר"ב כ' ג"כ די"ל דמה דגזרו זבה אטו זב זהו רק לטבילה לטהרות ובפניות משא"כ בטבילת נשים לבעליהן דלא מיחלף כו' ע"ש בארוכה.

וניכר דהחת"ס בא לתרץ כאן רק כמה משיטות הנ"ל, אבל ברוב הגאונים כו' איתא מפורש טבילת מים חיים בנדה לבעלה (ובכמה הלשון: כל נדות). ושקו"ט ע"ד דברי החת"ס בשו"ת ערוגת הבושם חיו"ד סר"י. בנזר הקודש עמ"ס נדה דס"ז ע"א. ועיג"כ בבית שערים חיו"ד סרצ"ב. ובקובץ בית הלל חוב' ח' ע' כא מוסיף על דברי החת"ס דשיטת אלו ס"ל דאין איסור נדה לבעלה מסתעף מהטומאה שבה אלא הוא איסור בפ"ע. ועי' מחקירה זו בס' לקוטי שיחות ח"ג ע' 984 ובכ"מ.

ש"ם דילן פליג אתוספתא

ה) בשאלת יעב"ץ ספ"ח מתרץ דלרבותיו של רש"י משמע קצת דהמשנה (מקואות פ"ה ה"ה) וגמ' דידן משמע פליגא על התוספתא וס"ל שזבה איתקש לזב לענין מים חיים. ומאריך בזה ע"ש.

וכ"כ בארוכה בערוך לנר עמ"ס נדה דס"ז ע"א דבכל מקום בש"ס איתקש זב לזבה ולא הוזכר חילוק זה בין זב לזבה בשום מקום במשנה

ובגמרא, ולהגאונים משמע דהמשנה (מקואות פ"ה ה"ה) וגמ' (מגילה ת, א ועוד) חולקים על התוספתא וס"ל דגם זבה בעי' מים חיים. ע"ש באריכות. וכ"כ בערוך השולחן סר"א סכ"א.

(ו) בשו"ת חת"ס יו"ד סקצ"ד כ' דמשמעות מתני' ה' פ"ה דמקואות כהרד"ק כו' דנדה בעי מים חיים אבל לא קיי"ל הכי ורמב"ם בפי' המשנה נדחק ועיין רש"י במס' שבת ס"ה ע"ב מייתי תוספתא דזבה לא בעי מים חיים ועיין שאילת יעב"ץ ח"א סי' פ"ח. ע"כ. ובהמשך שם מחדש החת"ס בדעת זקנים הראשונים דפליגי אדרע"ק (שבת דס"ד ע"ב) שהם ס"ל ע"פ הפסוק בזכרי' דזבה צריכה מים חיים. ועיג"כ בשו"ת חת"ס יו"ד סרי"ג.

(ז) ובס' מקוה טהרה בתחילתו, מפלפל בדברי רש"י וטו"א בחגיגה י"א ע"ב, ועפי"ז מסיק אשר הגאונים ורבתי של רש"י ס"ל כמ"ד יש אם למסורת ועפי"ז יצא להם השיטה דגם זבה צריכה מים חיים.

ועי' עוד בס' ברית משה על הסמ"ג מ"ע רמ"ח סק"ג שמדייק מהתו"כ דפליג על התוספתא.

(ח) ובאופן אחר כ' במראי מקומות שנדפסו בסוף הלקו"ת (הוצאת תשד"מ), מכתב-יד של גאון חסיד אחד (לא נודע מי) מהגהותיו שכ' על גליון הלקו"ת שלו, וז"ל (על מש"כ בלקו"ת דנדה וזבה טהרתן במים חיים): צע"ג ליישב דבריו הקדושים, וערש"י שבת (סה, ב) ובתוס' שם חומר בזב מבזבה. וע' פ"ה דמקואות מ"ה והרמב"ם שם נדחק בזבה, וכבר עמד בזבה בת' יעב"ץ ח"א (פ"ח). וע' רש"י סנהדרין (פז, א) ד"ה הלכתא משמע דמחלק בין זבה קטנה לזבה גדולה דבזבה גדולה בעי מים חיים. וגם י"ל דהתוספתא אתיא כר"ש [נדה ס"ז ע"ב], ע' בס' יראים סי' קצב (ובהשלם סי' כ"ו) דר"ש נפקא לי' טבילה לזבה מקרא דאחר תטהר א"כ לר"ש אינו מוכח דבעי מ"ח אבל רבנן דקי"ל כוותיהו דואחר תטהר אתיא לדרשא אחרייתא וטבילה נפק"ל מדאתקש לזב י"ל באמת דבעי מים חיים. ע"כ.

ובקונט' ללקוט שושנים (ירושלים תשס"א) הביא לתרץ כן בשם ס' שו"ת בנין שלמה סט"ו דהתוספתא ס"ל כר"ש משא"כ לדידן דילפינן טבילה מדאיתקש לזב א"כ בעינן מים חיים כמו בזב. [ולא ראיתי ס' זה ואיני יודע איזהו].

זבה קטנה וזבה גדולה

ט) בשו"ת לחמי תודה להר"י באסאן דס"ח ע"ג כ' לתרץ שיטת רבותיו של רש"י, דס"ל שמה שחילקו בתוספתא בין זב לזבה זבה אינה טעונה מים חיים, היינו דוקא בזבה קטנה שאינה מביאה קרבן אבל זבה גדולה שמביאה קרבן היא שוה לזב להיות טעונה מים חיים.

מי חטאת נק' מי נדה

י) בס' טהרת מים ע' נ, רוצה לדחוק בכמה שכתבו דבנדה צריך מים חיים, דהכוונה למי נדה היינו למי חטאת דלכו"ע צריכי מים חיים כמפורש בקרא ובמשנה ספ"ק דמקואות.

אך זה לא יתכן כלל לרוב הגאונים וראשונים שהובאו לעיל שמפורש בהם בטהרת נדה שצריכה מים חיים משום ספק זיבה, ולא דיברו במי חטאת.

מים חיים להוציא מים חמין ומים שאובין

יא) בשו"ת משכנות יעקב חיו"ד סמ"ו כ' לכמה גאונים שאין ר"ל מים חיים ממש כמו לזב אלא לאפוקי מים חמין שנשתנו ע"י האור ופסק חיותם.

יא) וכן בהעמק שאלה להנצי"ב לשאלות אחרי סצ"ו מפרש במ"ש בשאלות מים חיים דלא קאי על מי מעיין כ"א הכוונה מים שאינן שאובין, כי כשנעקרו המים מקרקע לכלי נעקר חיותן. והאריך בזה יותר בתשובתו הנד' בריש ס' רועי ישורון (הובא בס' מקור חסד על ס' חסידים ע' שמ ובמרגליות הים סנהד' פ"ז ע"א) וכן בספרו מרומי שדה נדה דס"ז מפרש בארוכה דר"ל מים חיים ולא מים שהוחמו בידי אדם (ובמרומי שדה שם נדפס מבנו הגר"ח ברלין שמשיג על פירוש זה). ויש שהביאו כן מפ"י בעל ס' חרדים על הירוש' ברכות פ"ג ה"ד שכי: מים חיים לאו דוקא דה"ה למקוה מי גשמים אלא לאפוקי שאובין. ע"כ. ועד"ז פי' מהר"ש סיריליו על הירוש' שם.

יב) ובס' דברי יעקב עמ"ס מקואות ע' תקיב מוסיף לפרש לשון "מים חיים", כי אפשר במקומות אלו של הגאונים לא הי' לפניהם מקואות כשרים והיו טובלים במעיינות בנהר וע"כ נקטו לשון מים חיים כי כך הי' מנהגם לטבול במי מעיין, וכונתם להוציא ממים שאובין הפסולים לטבילה.

אך כל ביאורים אלו בלשון מים חיים, לא יתכן לכמה גאונים דמשום זב אתו עלה, וכן ברש"י וראשונים ופוסקים שהובאו לעיל מפורש דמים חיים כאן קאי על מי מעיין דוקא, כלשון חז"ל בתוספתא ובשאר מקומות.

תלוי במקור דין טבילת נדה

י"ל עוד כי הנה נאמרו שיטות רבות בגאונים וראשונים בענין מקור לטבילת נדה, וכמה מהם הובאו בב"י יו"ד ר"ס קצ"ז, ובארוכה בשו"ת חת"ס יו"ד סקצ"ד, ויש מזה באיזה אחרונים. ועי' שו"ת הגאונים סמ"ה, ובה"ג בהל' נדה. ונביא להלן רק השיטות די"ל דהם מקור להגאונים ורבותיו של רש"י.

א) שיטת ר"ת בתוס' יבמות מ"ז ע"ב דילפינן ממ"ש בפ' מטות בכלי מדין אך במי נדה יתחטא ודרשו בע"ז דע"ה במים שהנדה טובלת בהם. והנה מי נדה בכתוב יש שפירשו מי הזי' של אפר הפרה לטומאת מת עי' בת"א ורמב"ן עה"פ ובראשונים למס' ע"ז שם וחת"ס יו"ד שם ד"ה שיטה שני', וא"כ י"ל דס"ל להגאונים ורבותיו של רש"י דכמו מי נדה שבכתוב הם מים חיים כך לטבילת נדה שלמדו ברמז מפסוק זה הוא ג"כ במים חיים.

ב) בתוס' ישנים מס' יבמות שם כ': ויש מפרשים דכתיב ומזה מי הנדה מכאן לנדה שצריכה מים. ע"כ. ופסוק זה הוא בפ' חוקת (יט, כא) גבי פרה אדומה וקאי על מי אפר הפרה. וניכר דס"ל דהכתוב קורא למי חטאת בשם מי נדה משום דהוא מים שהנדה טובלת בהם, והם מים חיים. [ועי' ברש"י ומפרשים חוקת יט, ט].

ג) ובב"י שם ר"ס קצ"ז שם אחר שמביא שיטת ר"ת הוא מוסיף: ובדברי הקבלה כתוב (זכרי' יג, א) ביום יהי מקור נפתח לבית דוד לחטאת ולנדה. ע"כ.

והנה בגמ' יומא ע"ח ע"א דריש: שנאמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלים לחטאת ולנדה אמר רב יוסף מכאן רמז לנדה שצריכה לישב עד צוארה במים. ובמאירי מס' מקואות (פ"א) מביא מגמ' זו וז"ל: ואע"פ שבמס' יומא הוציאו טבילת הנדה מדכתיב (זכרי' יג, א) מקור נפתח אלמא מקור בעינן לא נאמרה אלא לענין שהנדה צריכה טבילה כו' אבל לענין מקור לא. ע"כ. אך לשיטת הגאונים י"ל דס"ל דכיון שלמדנו מכאן רמז לנדה כו' כך לומדים גם למים חיים

המפורש בקרא. (ובמאירי במס' נדה דס"ו ע"ב הביא מאן דס"ל דטבילת נדה הוא הללמ"מ).

[וכבר הובא לעיל מפ"י הרד"ק בזכרי' שם דנדה קאי על טבילת נדה. וכן משמע דס"ל להב"י ר"ס קצ"ז בפ"י הפסוק. ועי' במצו"ד בזכרי' שפ"י הכתוב יהי מקור נפתח לחטאת ולנדה: לחטאת, מי חטאת להזות על טמאי מתים כי מי חטאת צריכים שיהיו מים חיים ונובעים, לנדה כו' הוא מענין הזי' כמו מי נדה (במדבר יט) וכפל בשמות נרדפים. ועי' שם בפירש"י ותרגום ובפ"י המלבי"ם].

ד) ברמב"ן שבת י"ג ע"ב ובפ"י עה"ת בפ' מצורע (והבאנו קצת דבריו לעיל) כ' דילפינן טבילת זבה ונדה משום דאיתקש זבה לזב (ועד"ז הביא בחי' הרשב"א שבת שם) ורק דאח"כ אמעית למים חיים מכתוב אחר. וזהו ג"כ מקור מהכתובים לפי שיטת הגאונים.

סימן ב

מנהג הקדמונים בטבילה במעיינות

והנה נמצא בראשונים ופוסקים במקומות רבים, שנזכר בהם על הטבילות בימיהם שהיו של מעיינות (וכמה מהם משום חומר טבילה במים חיים). ונציין איזה מהם:

א) באור זרוע הל' מקואות ששל"ו כ': מקוה שהוא מעיין כמו מקוותינו כו'.

ב) בתרומת הדשן סרנ"ח כ' שכל המקואות בארץ אשכנז הן מעיינות ע"ש.

ג) הב"ח ביו"ד סר"א כ': ואפשר דמפי שמועה זו (של רבותיו של רש"י ורב פלטוי גאון) נהגו בכל הקהלות שיכינו לנשים מקוה מים חיים נובעים לטבול בהם. [ומסיים בב"ח: אכן כל הנביאים פה אחד דליתא להך שמועה דרבינו הלוי וזבה אינה צריכה מים חיים כלל אפילו מדרבנן והכי נקטינן].

ד) בשו"ת מהר"ם פאדווא סל"א כ': כי ככה הוא המנהג ברוב ארץ אשכנז בקהלות ששם נוהגים לעשות מקוה בחצר הכנסת שהי' מוכן לרבים וחופרין בעמק עד מוצא מים כדרך הבארות והם עמוקים וגבוהים יותר מקומת איש.

(ה) עי' בס' אבן העזר (להראב"ן) סכ"ו (ע' כג) שכ': וגם מים חיים לנשים אינו אלא חומר שהנהיגו כן שאפי' זבה גמורה אינה טעונה מים חיים. וכ"כ שם בסעי' ו' וסכ"ו.

(ו) בס' המנהיג (ראב"ן הירחי) סקי"ט מביא מתשו' הגאונים שכ' דנדה שטבלה במקוה לא עלתה טבילה, ופליג על דבריהם, ובסוף כ': וכן מנהג בכל גבול ישראל בספרד וצרפת ובפרובינציא ברוב המקומות שטובלות במקוה במקום שאין להם מעיין. ע"כ. וניכר מלשונו דבמקום שהי' להם מעיינות כן טבלו במעיינות. אך י"ל דאין זה משום חומר דמים חיים אלא משום דבמקום שהיו מעיינות הי' בקל יותר לטבול בהם מאשר לבנות להם מקואות. ומ"מ מדבריו למדנו שהמנהג הי' ג"כ בטבילה במעיינות.

(ז) בשו"ת בנימין זאב סקנ"ד, נזכר: ע"ד טבילת הנשים אשר מימי קדם לא הי' מקוה בעיר והיו הולכות הנשים לטבול לנהרות ולבריכות מים הנמשכין מהנהר ועתה מקרוב נעשה מקוה מים בתוך העיר כו'. [וסיום דבריו יובא לקמן בעז"ה].

(ח) בס' בית הלל יו"ד ר"א סק"א כ': הנה מה שהפליג הגאון מהרי"ק שפשט המנהג לעשות מקואות מן הגנות בכל ישראל, הנה אדרבה שכבר פשט המנהג שלא לעשות מקואות מן הגנות ע"י גשמים, ולא ראיתי בשום מקום בכל מדינות פולין וליטא וגם באשכנז לא שמעתי שיש בשום מקום לעשות מקואות ע"י גשמים, אך בק"ק המבורג נוהגים כן לעשות ע"י גשמים כו' שאיזה לומדים שבאו מן הגולה ק"ק ווילנא בשנת תט"ו לפ"ק ובאו לק"ק המבורג וקבעו מנהג זה, ואני לא מחיתי כו' כי כדאי הוא הגאון מהרי"ק לסמוך עליו בזה שכבר עשו כו' [והמשך דבריו יובאו לקמן].

(ט) בס' גידולי טהרה בתחילתו, הביא מגמ' יומא דע"ח ע"א: מכאן ואילך היה מתגבר ועולה עד שמגיע לפתח בית דוד כיון שמגיע לפתח בית דוד נעשה כנחל שוטף שבו רוחצין זבין וזבות נדות ויולדות שנאמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלים לחטאת ולנדה אמר רב יוסף מכאן רמז לנדה שצריכה לישב עד צוארה במים. ע"כ. דמשמע דהיו טובלין במעיין. ועד"ז הביא מגמ' זו בס' מקוה טהרה יו"ד סר"א סק"א. ושקו"ט בדבריהם בס' זכרון "מהר"ם שי"ק" (ירושלים תשל"ט) ע' נו. אבל במאירי מס' מקואות פ"א (הובא לעיל) מביא גמ' זו וכ' שהלימוד בגמ' זו הוא רק לענין שהנדה צריכה טבילה אבל לא לענין מקור מים חיים.

(י בגליוני הש"ס להר"י ענגיל בהערותיו לירושלמי ברכות פ"ג ה"ה מדייק מהירושו': עיר שמעינה רחוק כו', שבזמן התלמוד היו נוהגין לטבול במעינות ולא במקואות מי גשמים.]ועכ"פ מהירושלמי יש להוכיח רק לגבי א"י. ומ"ש שם בגליוני הש"ס שהוא משום דין מים חיים דוקא, לכאור' אי"ז מוכרח ויכול להיות משום שלא הי' להם מעיינות בכ"מ].

(יא) וכ"ז הוא בנוסף להגאונים וחכמי הקבלה (שהבאנו לעיל) שהזכירו טבילת מים חיים בזבה ונדה. ומלבד מה שהבאנו בעיקר על ימי הקדמונים, אך יש מזה גם באחרונים על שבמקומותיהם נהגו בטבילה במעינות (כאשר יצויין עוד לקמן בהמשך דברינו). וע"ע בקונט' ללקוט שושנים ח"ב ע' נה ואילך שליקט מספרים רבים ע"ד קהילות שונות שניכר שהי' דרכם לטבול במעינות ונהרות. ושם ע' סז הביא מס' בירור הלכה (וילהלם) ע"ד דגם בזמן הש"ס היו מהדרין לכתחילה לטבול במים חיים דוקא (אך הוכחותיו שם אינן מספיקות ואכ"מ).

פוסקים אחרונים להדרר במעינות משום מים חיים

ואחר שהבאנו שיטת הגאונים והראשונים וספרים דשקו"ט בדבריהם, וכן ממה שנהגו בימי קדם בטבילה במעינות לנדה. יש לציין גם לכמה פוסקים ושו"ת אחרונים שכתבו ג"כ שבמקום שאפשר יש להדרר בטבילה במעינות. ומתחילה נציע אלו שכתבו ע"ד הידור טבילה במעיין בעיקר משום מעלת מים חיים. ואח"ז נרשום הספרים שכתבו להדרר במעיין משום חששות אחרים במקואות מי גשמים. (כמה מהספרים דלקמן הובאו בס' דרכי תשובה יו"ד סר"א ובס' טהרת מים להר"ן טעלושקין ע' מט ובעוד מקומות).

(א) בשאלת יעב"ץ ספ"ח, אחרי שמביא ומפלפל בשיטת הגאונים שהצריכו מים חיים לנדה, הוא כותב דאע"פ שמעיקר הדין אי"צ מים חיים מ"מ מותר לאדם להחמיר, ומסיים: ואני חושק וחפץ מאד אם יספיק השי"ת בידי כו' לעשות מקוה מים חיים כראוי גם מטעם אחר כדי להנצל מכמה דקדוקי הלכות שבדיני מקואות וחששות רבות במקוה נוטפין.

(ב) בס' בית הלל יו"ד ר"א סק"א, אחרי שכ' שפשט המנהג שלא עושים מקואות ע"י גשמים ורק בהאמבורג עשו כן כו' (והבאנו דבריו

(לעיל), הוא מסיק: אבל חלילה וחלילה לעשות כן במקום אחר אפי' במקום שיש איזה דוחק לעשות מקוה כנהוג באיזה הוצאה מרובה כו'.

ג) עי' בסידור בית יעקב (להגאון יעב"ץ) בהנהגת הבוקר בסדר בע"ק אות ו' דבע"ק צריך טבילה במ' סאה אפי' שאובין מכוונסים בקרקע, וי"א להחמיר לטבול במים חיים.

ועי' שו"ת משנה שכיר ח"א סע"ט שכ' דאם הירושל' חש להחמיר על מ"ח בטבילת עזרא שהוא רק מתקנתא ק"ו בטבילת נדה דהוא דאורייתא.

ד) בשו"ת מהרש"ג ח"א יו"ד סי' ס"ב כ': ועכשיו אפי' בקהלות קטנות מוציאים הוצאות ועושים מקואות מעיינות שלא יהיו צריכים לשום אחריות ולסמוך על זהירות הבלן כו'.

ה) וכ"כ בשו"ת לבושי מרדכי מהדורא תליתאי חיו"ד סל"ב: ודאי מקוה מעיין מן המובחר, חדא דר"י הלוי הביאו רש"י בשבת דס"ה דזבה צריכים מים חיים כמו זב ונשי דידן כולן ספק זבות נינהו, ואם כי רש"י ז"ל השיב עליו מ"מ הא כתב הרשב"א בתורת הבית דמקוה כו' צ"ל כשר אליבא דכו"ע כו' ע"כ יתאמץ ויתחזק להעמיד מקוה מעיין טהור כו'.

ו) בשו"ת מנחת אלעזר ח"ה סע"ו דמי מעיין עדיף יותר ממי גשמים. ועד"ז כ' שם ח"ד ס"ז ע"ש.

ז) בשו"ת משנה שכיר ח"א סע"ט ובקו"א שם אות קמ"ו מביא לשון הירושלמי ברכות פ"ג סה"ד לענין טבילת בע"ק: מקילין בה לרחוץ במים שאובין ומחמירין בה לטבול במים חיים. ומאריך שם דעפי"ז ובכדי לצאת ידי שיטת הגאונים ורבותיו של רש"י ע"כ ראוי להחמיר לטבילת עזרא ולטבילת נדה במים חיים. וגם כ' שם דמקוה מי גשמים ישנם חששות הרבה וא"א להמלט מספק איסור כו'. ועי' השקו"ט בפ"י הירושלמי (ובשיטת ש"ס דין בברכות דכ"ב) במאמר הרב י"ד קלוזנער בקובץ נזר התורה חוב' י"ב (אייר תשס"ו) ומביא שם מפי' קרבן העדה ומראה הפנים שם ועוד. ועי' ג"כ מ"ש בזה ועי' בשו"ת עין יצחק להגרי"א מקאוונא ח"א או"ח ס"ב אות ג' שהביא דברי הירושל' ע"ד מים חיים לבע"ק ולא פירש שם ואולי כוונתו ג"כ דמים חיים בירושלמי הוא להוציא מן שאובין.

ח) בעצי ברושים (ווילנא תרס"ג) ס"ג, כ' וז"ל: שלתקן מקוה לכתחילה לטבילת נשים צריך להדר שיהי' לה דין מעיין גמור כו' משום

דקרא כתיב מעיין בתחילה, ואף דבנדות וזבות לא בעי מים חיים מ"מ מצוה לכתחילה הוא במעיין דוקא כו'. ועיג"כ עד"ז שו"ת זכרון יהודה (אוהעל תרפ"ח) חיו"ד סנ"ח.

ט) בס' שו"ת תורה לשמה ששי"ד שכ' וז"ל: והנה באמת הגם דלענין דינא כן אנחנו מורים כדעת הרמב"ם וסיעתו דזבה אין צריכה מים חיים, על כן גם לכתחילה טובלות הנשים במקוה של מי גשמים ואין שום חשש לענין דינא. עכ"ז ודאי דאיכא מצוה מן המובחר בבאר מים חיים משום כי בזה הוי הטבילה אליבא דכו"ע, כי רב פלטוי גאון ורבינו הלוי רב גוברייהו ובודאי שמועה זו היתה בידם מאנשים גדולים, ומה גם נראה דרש"י ז"ל ג"כ נקיט כוותייהו בתרי דוכתי, על כן אין מצוה מן המובחר גדולה מזו, ולזה המדקדק במעשיו ומתאוה להזהר תמיד במצות מן המובחר הנה מה טוב ומה נעים לעשות מצוה זו הנוגעת לזרע קודש אליבא דכו"ע, גם זאת ועוד כי בבאר מים חיים ינצל מכמה חששות הנמצאים במקוה שצריך בו כמה אזהרות והטובלת בבאר מים חיים נכון לבה בטוח כו'. ע"כ. וכ"כ בספרו בן איש חי שנה שני' פ' שמיני אות ב'.

י) ועוד ספרים דנקטו דראוי להחמיר במים חיים (גם מצד חששות במקוה): שו"ת יד מרדכי סכ"ב, שו"ת התעוררות תשובה ח"ד יו"ד סק"ב, ובשו"ת לחם שלמה חיו"ד סל"ח כ' דהוא מנהג קדמון לעשות מקואות ממעיינות דוקא כמבואר בב"ח וע"כ אין לשנות. ובאגרת הגאון בעהמח"ס מחנה חיים (נדפס בס' ק"ץ סופרים סקל"ב) כ' דלא נחה דעתו ממקואות שאינם ממעיין מים נובעין. ועד"ז בשו"ת יגל יעקב חיו"ד סי' ס"ז דבמקום שאפשר צריך לעשות מקוה של מים חיים. וכן כ' בס' עומר טהרה סקצ"ז דהיכא דאשתכח מים חיים ים או נהר דלית בהו חשש ליראה יש לחוש לסברת הגאונים ולטבול בהם דוקא. ועד"ז בשו"ת בית שלמה סס"ב. שו"ת משיב שלום מהדו"ק סצ"ה סד"ה ע"כ. ס' ציוני טהרה סקצ"ח אות ח' דלכתחילה יש לתקן מקוה מימי מעיין. וכן בס' מקוה מים (מייזליש) ח"א ס"א. וכן מובא בס' מקוה ישראל (שטיינמעץ) דכ"ג ובס' מקוה מים חיים ע' טו להדר לעשות מקוה ממי מעיין כדי שלא יהי' חששות דנתן סאה ונטל סאה ועוד. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ג סקל"ו וח"ד סקכ"ד. וכן שו"ת דברי אהרן (ירושלים תשמ"א) חיו"ד סל"ג. ובס' קדוש ישראל סי' ב' ס"ב מביא הירושל' ברכות דלעיל וכותב: ומכאן יש ללמוד תוכחת מגולה לנשים נדות דידן שהן ספק זבות דצריכות להחמיר על עצמן שיטבלו דוקא במים חיים כזב ולא במי מקוה בעלמא. ועיג"כ בס' מקור הברכה הל' בע"ק ס"ב או"ק ד שכ' להחמיר

לטבול במים חיים ע"פ הירושלמי. [ס' אלו הם ע"פ הקונט' ללקוט שושנים ח"ב ע' עח ועוד].

הידור במעיין משום חששות במקוה

ובנוסף לכל מה שהבאנו מהפוסקים שכ' להדר במעיין לחשוש לשיטת הגאונים דס"ל דנדה צריכה מים חיים, הנה יש גם שכתבו על יתרון בטבילה במעיינות משום חששות יתירות שיש במקואות מי גשמים בימינו, כגון בענין התחלפות מי הגשמים במים השאובים דיש לחוש לשי' הרמב"ם והראב"ד דפוסלין בנתן סאה ונטל סאה ועוד חששות לכמה דיעות. (וגם בכמה מהס' שהובאו לעיל נזכר בהם החששות במקוה מי גשמים):

(י) בס' גידולי טהרה (גבא ס"ק א') כ': ואם יש לפני' מקוה כשר של מי גשמים יוכל לכתחילה לטבול כו' אבל בתחילת עשיית המקוה יהדר מאוד אם אפשר במעיין או לפחות במי תמצית, והתוקע עצמו לעשות מקוה של מי גשמים מכניס עצמו לספק איסור כרת לפי שא"א בשום ענין שבעולם שיהי' כשר לכל הדיעות כו' וטוב לפני אלקים ימלט מזה". [ועי' הל' בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א סו"ס קי"א: ומה שיש שחושבים דבמקוה אפשר לעשות לצאת כל הדעות אינו אמת דיש ראשונים המצריכים דוקא מים חיים לזכות ויש הרבה הפוסלים מים חיים כו'].

ובס' אגרות קודש מכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (ח"ב ע' תקצא) מנע ג"כ מאלו שרצו לעשות מקוה של מי גשמים, ע"פ סמך דברי הגידולי טהרה אשר לכתחילה צריך להדר במקוה של מעיין בכדי לצאת מהחששות. [ונכתוב מזה בעז"ה לקמן בסוף דברינו].

(יב) וכ"כ בלחם ושמלה לבעל הקצוש"ע (בלחם ס"ק ג'), ובס' טהרת ישראל ר"ס ר"א, שבתחילה אם אפשר יש להדר לעשות המקוה של מעיין כי במי גשמים יוכל לבוא לידי כמה חששות.

(יג) ובס' מקוה טהרה (להגאון בעל ערוגת הבושם) סו"א סק"א כ' דנראה לו מה שמדקדקין על מקוה של מים חיים הוא לא משום הידור מים חיים דבלא"ה כששופכין לתוכן מים חמים כבר בטל מהן תורת מים חיים אלא משום דבמקוה של מי גשמים א"א לצאת י"ח שיטת הרמב"ם והראב"ד בדין דנתן סאה ונטל סאה כו' על כן מהראוי ונכון לכל קהלות קדושות להיות מהדרין אחר מקוה של מים נובעין דוקא. וע"ע שם בס' מקוה טהרה ס"ק ס"ה. וכ"כ בספרו שו"ת ערוגת הבושם ח"ב יו"ד סו"א

שחסידי וצדיקי זמנו היו עוקרים הרים לאהדורי על מקוה של מעיין דוקא, ומביא שם דברי הב"ח דנהגו בכל הקהלות לטבול במים חיים דוקא, וכותב דגם מהאי טעמא ראוי לעשות כן לתקן מקוה ממי מעיין. וכ"ה שם סק"צ.

יד) בשו"ת משיב כהלכה (קראקא תרמ"ה) חיו"ד סי"ז כ': ואם אפשר למצוא באר מים חיים מה טוב ונעים כו'. ע"ש משום חשש ג' לוגין שאובין תחלה כו'.

טו) בס' קובץ רז"ש (ע' 45) נדפס תשו' הגאון רז"ש דוורקין (רב ומו"צ בקהילת ליובאוויטש), וז"ל: הנה בארץ מולדתי רוסיא היו בכל המקומות רק מקואות של מעיינות וכמעט שלא הי' בנמצא מקוה של מי גשמים, מובן שהיו צריכים לירד להמקוה ע"י הרבה מדריגות והי' מקומות שהי' צריכים לירד יותר מארבעים מדריגות, גם החימום של המים הי' כבד מאד וגם עלה ביוקר, מ"מ לא רצו רבני הדור שלפנינו לעשות של מי גשמים כו'. ומפרש שם אשר זה שהידרו במקוה של מעיינות הי' מצד הטעם למנוע החשש לשיטת הראב"ד דנתן סאה ונטל סאה. ומוסיף שם אשר רק אח"כ (בסמוך לתקופת מלחה"ע הראשונה) בגלל התרשלות הנשים כו' החלו לעשות מקואות ע"י מי גשמים כו'. [ונכתוב מזה עוד לקמן בעז"ה].

ועיג"כ בתשובת הגאון החסיד הרא"ד לאוואוט ז"ל שנדפס בקובץ יגדיל תורה ניו-יארק חוב' כ"ג (ע' תרגג) שכ' ג"כ באריכות ע"ד מקוה שעשה ממי מעיין המקלחין מהתהום.

אופנים שונים במעיינות ונהרות

והנה בפרטיות יש כמה אופנים במקואות של מעיינות, יש טבילה במעיינות עצמם, או במקוה בור שמימיו ממעיין והם מחוברים למקורם המעיין בנקב כשפופרת הנוד, או במקוה בור אשבורן שמימיו ממעיין אך שנפסקו המים ממקורם ואין להם עוד דין מים חיים (וכאלו הם איזה ממקואות המעיינות בקצת הספרים שנזכרו לעיל, וכזאת היא המקוה שבדיני תיקוני המקוה בשו"ע אדה"ז חיו"ד, ונכתוב עוד ע"ד מקוה כזו לקמן בסוף דברינו אי"ה). וגם יש בדברי הפוסקים בענין באר שחופרין בעומק האדמה עד שמוצאים מים אם יש לו דין מעיין שמטהר בזוחלין, ויש בזה אריכות בשו"ת הצ"צ ובכ"מ. וכן צריך לרדן בשיטות הפוסקים בענין נהרות אם יש להם דין מעיין וגם החשש בנהרות אם רבו בהם

נוטפין על הזוחלין (עי' יו"ד ר"ס ר"א, וגם בזה יש בשו"ת הצ"צ בכ"מ).

אך לכ"ז צריך אריכות מיוחדת בפ"ע, ולא נכנסנו כאן לפרטי החילוקים כי אי"ז נוגע לגוף דברינו כאן בענין אם יש הידור מים חיים לנדה. וכן בדברינו להלן אודות מקואות של מי גשמים לא נכנסנו לפרטי אופנים מקואות מי גשמים אם כולו מי גשמים או רק בהשקה וזריעה כו'.

סימן ג

מנהג מימי קדם לטבול במקוה מי גשמים

אולם אחרי כל מה שהבאנו ע"ד טבילה במעיינות, הנה לאידך גיסא נמצא גם בכמה מקורות אשר מלפנים נהגו בטבילה במים מכוונסים במקואות וע"ד המקואות בימינו. וגם כמה פוסקים אחרונים כתבו להדר דוקא במקוה מי גשמים ושיש בזה הידור יותר מטבילה במעיינות, ונציין ע"ז אח"כ בהמשך דברינו.

(א) עי' גמ' שבת י"ד ע"א שהיו טובלין במי מערות מכוונסין.

(ב) במהרי"ק שורש נ"ו ז"ל: ואולם כי כבר פשט המנהג בכל ישראל לעשות מקואות ע"י הני מרזיבות המקלחות מים מן הגגות כו'.

(ג) כבר הובא לעיל בשם ס' המנהיג סקי"ט דמנהג בכל גבול ישראל בספרד וצרפת ובפרובינציא ברוב המקומות שטובלות במקוה במקום שאין להם מעיין.

(ד) בפ"י הרע"ב מקואות רפ"ו כ': משום שרוב טבילות שלהם במערות קרא למקוה מערה. [ויש לעיין אם סתם מערה הם מערות מי גשמים, כי לפעמים היו גם מערות שהיו בהם מי מעיין עי' פרה פ"ח מי"א ובכ"מ].

וע"ע במ"ש לקמן מס' "חנה אריאל", שבתוך דבריו שם כ': והלא רק במדינתנו שמעיינות מצויים רוב מקואות הם מי מעיינות, אבל בשארי מדינות וכל תפוצות ישראל הנז' בגמ' ופוסקים סתם מקואות שלהם מי מערה מכוונסין הן, ואפי' במדינות שלנו לא שמענו מי שידקדק שיהי' המעיין דוקא בקרקעית המקוה ואם המעיין הוא רק בצד הדופן הרי הדופן מפסיקו כו'.

השיטות להדר במקוה דוקא ולא במעיין

וכן נמצא בפוסקים שכ' להדר במקוה בור דוקא, מצד חששות בטבילה במעינות ונהרות יותר מאשר במקוה מי גשמים:

א) בשו"ת בנימין זאב סקנ"ד, נשאל: ע"ד טבילת הנשים כו' ועתה מקרוב נעשה מקוה מים בתוך העיר ובמקום צנוע וחלק מהנשים נמנעות מלטבול במקוה והולכות בנהר ובבריכות כמנהג הראשון ויש שם טיט ונדבקות ברגליהם כו' והוא דבר חוצץ. ובתשובתו שם מאריך בזה ומסיק שם דאין לחוש לשיטת הגאונים דצריך מים חיים, ודיש להחמיר לנשים שלא לטבול בנהרות כשיש מקוה של מי גשמים מצד חשש הטיט הנמצא בנהרות כו' וגם אפשר שלא יטבלו היטב בנהרות מחשש הרואים כו'.

ב) בתשו' בעל הלבוש (נד' בס' נחלת יעקב סי' ס"ב), כ' וז"ל: שאפילו מצות טבילה מן המובחר אין שייך כאן שאין שום מצוה מובחרת בטבילה במעיין נובע יותר ממקוה מים מכונסים ועומדין באשבורן, שהרי הכתוב השווה אותם בפירוש ואמר אך מעיין ובור מקוה מים, הרי שהשווה הכתוב מעיין ומקוה יחד לטהר זה בהלכותיו בזוחלא וזה בהלכותיו במכונסים ולא נתן לשום מהם מעלה ויתרון לזה מזה כו'.

ג) בשו"ת החת"ס יו"ד בסר"ג וסרי"ד ועוד נזכר ע"ד המקוה בעירו שהי' של מי גשמים עם מים שאובים (ובסרי"ד מזכיר שכן נהגו גם בפפד"מ אצל בעל ההפלאה). ובסו"ס סרי"ד כ' דאף דיחיד המחמיר בטבילת מעיין תבוא עליו ברכה אבל בדורנו צריך לעשות מקואות ממי גשמים בסילונות מן הגג כו' ולא מקואות של מעיינות.

ובחת"ס סר"ג שם כ' לשואל א' אודות תיקון המקוה בעירו: לית טב מיניה לעשות מקוה ע"י מי גשמים כו' ע"ש. ושקו"ט בדברי החת"ס אם כוונתו לכל מקום דלית טב ממקוה מי גשמים או רק לעיר ההוא ובמעשה ההוא כו' או שקאי על המשך דבריו שם שצ"ל סילונות של מתכת ובסופם עץ כו', בדרכ"ת יו"ד סר"א, שו"ת משנה שכיר ח"א סע"ט, וס' לקוטי הערות על החת"ס. ולקמן אי"ה נביא עוד מהחת"ס סו"ס רי"ד.

ד) בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"ב סקס"ט פליג על הגידולי טהרה שכ' לבלתי עשות מקוה של מי גשמים, וכ': לא ידעתי טעמו כלל כו'.

ועד"ז בשו"ת עמק שאלה (להגרמ"ד מהארניסטיאפאל, פיעטרקוב תרס"ו) סנ"ז כותב בתוך התשו': ואשר שאל כת"ר אם לעשות מקוה ממי גשמים לא ידעתי למה לא.

(ה) בסו"ס "חנה אריאל" מהגאון החסיד הרי"א מהאמיל (מחסידי אדמו"ר בעל התניא ואדמו"ר האמצעי ואדמו"ר בעל הצ"צ), נדפסה תשו' ארוכה שכ' לרב אחד שהקשה על דיני תיקוני המקוה שבשו"ע אדה"ז (וחזרו והדפיסו ג"כ תשובה זו בס' תולדותיו של הגרי"א מהאמיל ע' 268), ובתוך הדברים הוא מביא הדין שזבה אינה טעונה מים חיים, וכותב: וקרוב לומר שהמדקדק שתהי' הטבילה במים חיים עובר על כל תוסף ומוותר על דברי חכמים ז"ל, והלא רק במדינתנו שמעיינות מצויים רוב מקואות הם מי מעיינות, אבל בשארי מדינות וכל תפוצות ישראל הנז' בגמ' ופוסקים סתם מקואות שלהם מי מערה מכונסין הן, ואפי' במדינות שלנו לא שמענו מי שידקדק שיהי' המעיין דוקא בקרקעית המקוה ואם המעיין הוא רק בצד הדופן הרי הדופן מפסיקו כו'.

[הגאון החסיד בעל החנה אריאל לא פירש דבריו אמאי המדקדק לטבילה במים חיים עובר על כל תוסף ומוותר על דברי חכמים, ולכאורה הוא בסתירה למ"ש הב"ח ושאר פוסקים (שהבאנו לעיל) בענין שנהגו מלפנים להדר במים חיים. ונ"ל כי כוונת הגאון החסיד איננה לעצם עובדת ההידור במעיין מים חיים דבזה מצ"ע אין בו משום דופי, אלא ע"ד כמה חומרות וחששות שנתחדשו בדורות האחרונים בענין טבילות במעיין ונהר כאשר הבאנו מתשו' בנימין זאב. ועי' עוד לקמן בסוף דברינו].

סימן ד

סיכום להלכה

והנה עד כאן הארכנו בכל הדיעות ומפרשים שכתבו על טבילת נדה במים חיים, כי דיעה זו יש בה משום חידוש ע"כ פירטנו בזה.

אך כאשר כתבנו הרי כל הראשונים והפוסקים נקטו להלכה דלטבילת נדה אי"צ דוקא מים חיים, והן מקוה של מי גשמים והן מים חיים שניהם שוים לטבילת נדה כמבואר בשו"ע ריש הל' מקואות, וכמצויין ע"ז לעיל בתחילת דברינו. [ולא הארכנו כ"כ להביא את כל

הראשונים ופוסקים דס"ל דלטבילת נדה אי"צ מים חיים כי אין בזה חידוש].

וכאשר הוספנו לעיל בסמוך בעז"ה, יש פוסקים אחרונים שכתבו טוב יותר טבילה במעיין לנדה, ויש פוסקים דכתבו להיפך דבזמנינו עדיף טבילה במי גשמים. ובודאי לא באנו להכנס ולהכריע בין ההרים הגבוהים כדברי אלו או כדברי אלו.

הצעות למקוה מים חיים

אולם ז"ע ראיתי בקונטרס אחד שי"ל בירושלים בשנת תשס"א, בשם "ללקוט שושנים" ובו מאריך רב אחד בכמה משיטות הנ"ל שמהדרים בטבילת מים חיים לנדה [ומשם גם לקחתי כמה ציונים נוספים שהוספתי לתוך מאמרינו לעיל], ובסוף דבריו הוא כותב שמצוה מן המובחר והידור חשוב לתקן מקוה שמימיו מי מעיין ובפרט אם יתקנו המקוה באופן שיהי' לו אף דין מים חיים. [ולפועל הוא כותב בהקונטרס שם שבמקוה מים חיים בלתי אפשרי לחמם המים, ועוד מעלות במקואות באשבורן]. והוא מביא עוד מהרבה חכמי דורינו שכתבו להדר במקוה של מי מעיין, [עי' במה שהבאנו לעיל תחת הכותרת "הידור במעינות מים חיים" סי"א. ועיג"כ בדברינו לעיל בשם ה"בן איש חי" ועוד. אך הרבה מספרים אלו כתבו כן משום החששות במקואות של מי גשמים ולא משום הידור טבילה במים חיים].

וגם ידידי הרה"ג יעקב יצחק בידרמאן (שליח וחבר בי"ד בקהלת ליובאוויטש בעיר וויזן אוסטרי') האריך במאמר נכבד בענין תיקוני מקואות באירופה (נדפס בקונט' "פרדס חב"ד" גליון י"ח, אלול תשס"ז), ובסוף דבריו הוא מוסיף בהערה זו"ל: וכדי לצאת לכל הדיעות כולם ממש ולהמלט משמץ ספק ספיקא (בשיטת הגאונים הנזכ"ל), ניתן להתקין בבית הטבילה עוד בור טבילה שאליו יזרמו מי המעיין ומי בור זה יישארו תמיד מחוברין למקורם המעיין בנקב כשפופרת הנוד ולא יפקו אותו לעולם ודין מים אלו כמים חיים, והרוצה הנה אחר שטבילה במקוה הא' תוסיף ותטבול במקוה זה, ובזה נצא גם לדעת הקדמונים שהצריכו מים חיים לספק זבה. וכבר כתב התשב"ץ ח"א סי"ז וח"ג סל"ג דבמקוה יש לחוש גם לדעת יחיד אף שאין הלכה כמותו. אם כי אין להקפיד בזה נגד הפוסקים כנ"ל. ע"כ.

א"א לצאת כל הדיעות במקוה של מעיין

ואגב במ"ש שם "וכדי לצאת כל הדיעות כולם ממש ולהמלט משמץ ספק ספיקא", אין ר"ל שמקוה זו היא אליבא דכו"ע, כי אדרבא הלא פוסקים רבים ס"ל כמהרי"ט דמעיינות שלנו אין להם דין מים חיים עי' במובא בפתחי תשובה יו"ד סר"א סקכ"ח וגם הרב בידערמאן שקו"ט בזה שם ע' 82, ולשיטה זו שמעיין זה אין לו דין מים חיים א"כ מקוה זאת היא פסולה משום זוחלין. ועוד כי לשיטת הר"ש מקואות פ"ה מ"ג וכן ס"ל לכמה פוסקים כשממשיכים מהמעייין לבור הטבילה בטל ממנו תורת מעיין. וגם עוד ריעותא במקוה זו דגם שהמים מחוברים תמיד להמעייין בנקב כשפופרת הנוד בכל זאת מצד שהמים שבתוך המקוה הם חמים והמים שבמעייין הם קרים אז לכמה דיעות אי"ז חיבור לענין מים חיים עי' שו"ת דובב מישרים ח"ג סל"ג. וגם לכמה דיעות ע"פ המשנה במס' פרה פ"ח מ"ט הנה בגוף החימום של מי המעיין בבור הטבילה עי"ז אין להם עוד תורת מעיין. ועוד כי אם מי המעיין יימשכו למעלה ע"י מאשין הרי לכמה דיעות הו"ל דין כח אדם ומעיין צ"ל בידי שמים, ועוד חששות במקוה זו. אך בודאי ר"ל דעיקר הטבילה תהי' במקוה הראשונה עם ההשקה כו' ואח"כ תטבול במקוה הב' של מים חיים, ובצירוף ב' המקואות יחד עי"ז יצאו לכל הדיעות או לרובם ככולם. ולא נאריך כאן בכדי לא לצאת ממסגרת דברינן].

זחירות ממכשולות ע"י מקואות מים חיים

אך פוק חזי מאי עמא דבר, הנהוג בכל ק"ק בישראל בדורותינו, אשר כולם כאחד כו' נוהגים בטבילה לכל טהרה במקואות של מי גשמים, בלי שום מפקפקים להקפיד לתקן מקואות של בארות ומעיינות מים חיים. ובודאי סמכו בזה מאורי הדורות על עמודי עולם הרי"ף הרמב"ם ושו"ע ושאר פוסקים אשר בית ישראל נשען עליהם, שלא הצריכו להדר אחר טבילה במעיינות.

וגם נ"ל דאדרבא אם יבואו בזמנינו יחידים במקומות הקרובים למעיינות ובארות וירצו לתקן מקוה של מי מעיין, הנה אף דלפי שעה אפשר הרוויחו להחמיר על עצמם, אבל סוכ"ס ה"ז חומרא דעתיד להביא לידי קולא, וע"ד ובדוגמא ממ"ש בס' המנהיג (מתלמידי ראב"ן הירחי) בסקי"ט שכ' עוד בזמנו דאלו שרצו להחמיר לטבול במעיין הרי הי' בזה הטעת הרבה בני אדם שאין נשותיהן חפיצות לטבול כי אם במעיין ולא יכלו מצד הקרירות כו' וחומר שלהן הביאתן לידי קולא תירה שלא ידעו שיש לטבול במקואות כשרים כו' ע"ש.

ועי' גמ' שבת י"ד ע"א שבתחילה היו טובלין במי מערות מכונסין וסרוחין ואחרי הטבילה היו נותנין על גופן מים שאובין להעביר הסרוחון כו' עד שמתוך שהורגלו בכך התחילו הטובלין לעשות את השאובין קבע והיו סוברים כי לא המקוה ממי גשמים המכונסין מטהרין אלא מים השאובים שנותנין אח"כ על גופן הם המטהרים וע"כ גזרו רבנן טומאה על הבא ראשו ורובו במים שאובין כי חיישינן דילמא אתי לבטולי תורת מקוה ויטעו לטבול בשאובין ע"ש.

וקרוב לזה י"ל בדורות האחרונים אם יחידים הקרובים למעיינות כו' יחלו לתקן לעצמם מקואות של מים חיים, הנה אח"ז רוב הנשים שאין ביכולתם לבנות מקוה של מעיין יבואו לזלזל במקואות רגילים בחשש שאין טבילתם במי מקוה רגילים עולה להם ח"ו (ובפרט בימינו דמחפשים יותר עניני סגולות טבעיים כמים חיים לשתי' כו' ועד"ז פשוטי העם יבואו לטעות דרך מי מעיין סגולתם לטהר כו').

וגם אם אחרים יחשבוהו לחומרא אפשר ילכו לחפש להם מעיינות ונהרות לטבול בהם, וטבילה במעיינות עצמם יש גם חשש חציצה דטיט שעל הרגליים כו' כמו שהאריך בשו"ת בנימין זאב ועוד (ויש בזה שקו"ט), ובנהרות קיים גם חשש דרבו נוטפין על הזוחלין כמ"ש ביו"ד סר"א ס"ב ובכ"מ. וגם בימינו קשה למצוא מעיין ונהר שאין בו חשש מפני הרואים ועי' בשו"ע יו"ד סקצ"ח סל"ד: לא תטבול במקום שיש חשש שיראוה בני אדם מפני שמתוך כך ממהרת לטבול ואינה מדקדקת בטבילה (והוא ע"פ פי' הר"ח בגמ' נדה ס"ו ע"ב) ועי' מזה בשו"ת הצ"צ חיו"ד סקע"ו ח"ג סק"ב. ועד"ז הוא החשש דלא תטבול היטב מפני חצינה כו' כידוע בפוסקים. ועי' בס' עומר טהרה סקצ"ז שכ' בטעם דלא חשו הפוסקים לשיטת הגאונים להחמיר בטבילת מים חיים שהרי אם טובלת במעיין ובנהר דשכיחי בי' נכרים ואנו חוששין שלא טבלה כהוגן כמ"ש בשו"ע לא תטבול במקום שיראה כו' קרוב להיות ספיקא דאורייתא כו' ע"כ. [אף שהוא כתב כן על הטבילה במעיין עצמו ואנו דנים על תיקון מקואות של מעיינות, אך דברינו כאן הוא כי הלא רק מיעוט דמיעוט יוכלו לתקן לעצמם מקוה של מעיין כו' וע"כ ויש לחשוש דכמה מאלו שאין ביכולתם לחצוב להם בורות כו' ולבנות מקוה של מעיין ירצו להדר לפי דעתם ויטעו לחפש נהרות כו'].

ועוד דאם יבואו לתקן מקואות באופן שצריך לחפור לחפש מי מעיין ולפעמים צריך לחפור בעומק יותר ממאתים מטר כו' ועוד הוצאות יתירות במקוה כזה (ובפרט בהצעת הרב בידערמאן לעשות ב' מקואות), הרי מצד הגדלת העלות של בניית מקוה יכול לבוא ח"ו

לבניית פחות מקואות (או שיחסר בבניית יופי החיצוני של בית הטבילה), וידוע עד כמה שקדו ומסרו עצמן גאוני ישראל על עניני ריבוי המקואות ובכלל זה על יופי החיצוני במקואות בכדי להוסיף בטהרתן של ישראל.

המהדר במעיין מוותר על דברי חכמים

ועיג"כ בשו"ת משנה שכיר ח"א סע"ט במ"ש לבאר דברי החת"ס יו"ד סר"ג שכ' "ולית טב מיני' לעשות מקוה ע"י מי גשמים" וז"ל שמעתי לפרש דבריו שכתב נגד דורו שהתחילו להתפרץ בטבילה ע"י שהמקואות היו בנויות בעומק גדול בהרבה מדרגות וכמעט הי' סכנה בדבר כו' ע"כ כדי להקל עליהם אמר לית טב מיני' לעשות מקוה מי גשמים שהוא למעלה בלי עומק כו'.

ועי' בדברי ה"חנה אריאל" שהבאנו לעיל (והגהמ"ח הי' גאון עולם ומקובל ואיש אלקי, עי' בספריו הק' ובמה שהביא עליו בס' בית רבי דס"ח ע"ב ובס' שנדפס מתולדותיו ועוד) שכ': וקרוב לומר שהמקוה שתהי' הטבילה במים חיים עובר על כל תוסיף ומוותר על דברי חכמים ז"ל כו'. והכו דלא לוסיף עלה.

שיטת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

ובקובץ "אור ישראל" שנת תשס"א חוב' כב (ע' קב) האריך הרב מאיר פאזען במאמר בענין בניית מקואות ממי תהום, ובע' קד שם כ': וידוע כי מנהג ישראל מימות הראשונים הי' לטבול רק במעיינות, וחפרו בעומק הארץ כמו בוורמיזא וקאלאניא ועוד הרבה מקומות אע"פ שהי' יותר קל להם להשתמש במי גשמים מן הגג כו', ומביא שם מן הבית הלל והגידולי טהרה ושו"ת חת"ס יו"ד סרי"ד, ואח"כ כותב: וראיתי בס' תיקוני המקואות מהרב שלום דובער לוויין שליט"א שכ' אודות מקואות של כ"ק אדמו"ר הרש"ב ז"ל שלא רצה לבנות של גשמים אלא דוקא של מעיינות, ורק בשנת תרע"ח בימי המצור הי' אנוס לבנות מקוה של גשמים ועשה מקוה הידוע שהבור הוא מתחת למקוה. וכן כופל דבריו שם עוד (בע' קו): ועוד כי מקוה של מי גשמים ע"י השקה לא נהגו כן בימות הקדמונים וגם אדמו"ר הרש"ב ז"ל לא רצה לעשות מקואות של גשמים רק מעיין בלבד. [אולם אח"כ שם בסוף דבריו הוא כותב על הצעתו במקואות ממי תהום: ובודאי אם היו יכולין לטבול במקוה שיש שם בתחילה מ' סאה מי גשמים לא היו צריכין לכל זה דאנו

לא באים מחמת הידור מעיין דהלא אין אנו בקיאינ בזה כו' ועוד דגם כאן הוא כמעיינ שנפסק כו']. ע"כ.

עדות הרבנים הגאונים

והנה מתחילה אכן ציווה כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע לבנות דוקא של מעיינות (כאשר הבאנו לעיל בעז"ה), אולם אחרי כמה שנים הוא בעצמו בנה ברוסטוב מקוה של מים שאובין עם השקה של מי גשמים (עם כל תיקוני המקוה והשו"ת שכתב אז בענין זה ונדפסו בספריו ובכ"מ). והטעם לשינוי זה מפורש הוא בעדות הגרז"ש דווארקין ז"ל (שהוא בעצמו שמע אז בענין המקואות מאדמו"ר הרש"ב נ"ע או מהרבנים הקרובים אליו), והוא כותב בספרו קובץ רז"ש (והבאנו קצת דבריו לעיל) שבתחילה הקפידו ברוסי' על מקואות של מעיינות, ורק אח"כ "בזמן האחרון לפני המלחמה העולמית הראשונה ואחרי", שנראית התרשלות וחלישות בטהרת בנות ישראל והרבה נשים נמנעו מלכת לטבול בהמקואות העמוקות כו' התחילו לעשות מקואות ע"י מי גשמים וגם התחילו להקפיד על הידור ויופי החיצוני כדי להמשיך לבות בנות ישראל".

ובהקדמה לס' טהרת מים מהרה"ג הר"נ טעלושקין ז"ל (שהי' מגדולי רבני ליובאוויטש ברוסי' בימים ההם והגיע לארה"ב בשנת תרפ"ד) כ' ג"כ: אני הייתי רב בעיירות שברוסיא הלבנה, ובשנים האחרונות של רבנותי שלטו שם הבולשביקים הראשונים כו', וזמן מה לפני בוא הבולשביקים קמו עלי אנשי קהילתי לבנות להם מקוה כשרה שיהא אפשר לרדת אלי' בנקל יותר לחממה ולנקות בנקל, כי המקואות הקודמות היו של בארות שהיו צריכים לרדת אליהם בשליבות רבות ומפני שהיו מעיינות קשה הי' לנקותם כו', וכותב שם שכדבר הזה קרה לפני רבנים אחרים הגאון ר' ירוחם ז"ל ממינסק שבגלל חלישות הדורות ביקשו ממנו לתקן להם מקואות קלים יותר כו'. ובסוף ההקדמה שם הוא מזכיר ע"ד בניית מקואות שיהיו כשרים בלי הוצאות מרובות ביותר.

הלא מפרש שטעם השינוי שהחלו בבניית מקואות של מי גשמים שזה הי' בכדי להמשיך לבות בנות ישראל, והיינו בכדי להרבות טהרה ומקואות בישראל. וזהו עוד הי' באותו הזמן לפני שפשט מנהג מקוה מי גשמים בכל תפוצות ישראל (והרבה מבנ"י היו עדיין גרים בעיירות וכפרים סמוכים למעיינות וגם עדיין לא הי' התפתחות צינורות מים העירוניות כ"כ כמו בימינו, וגם לא הי' האפשריות לבנות אלפי מקואות בכל תפוצות ישראל כבימינו) ובכל זאת ע"פ הוראת אדמו"ר הרש"ב

עזבו שם מנהג אבותיהם, שברוסיא שהיו רגילים במקואות של מי מעיינות, והחלו בבניית מקואות של השקת מי גשמים בכדי להרבות טהרה בישראל. ועאכו"כ בימינו שנתפשט מנהג מקוה מי גשמים בכל תפוצות ישראל ממש א"כ אף שירצו לתקן מקואות מעיינות נקיים ומשוכללים יותר מבזמן שהוא אבל בכל זאת אם זה עלול לפגוע ח"ו בבניית ריבוי מקואות ובריבוי הטהרה בודאי אין מקום להידור במקוה של מעיין.

[וגם הרב שלום דובער לויין שי' כתב רק ע"פ השערה שבגלל תקופת מלחמת העולם כו' על כן לא הי' באפשריות לקנות שטח הסמוך לנהר ולבנות עליו מקוה ע"ג הנהר כאשר הי' מלפנים בעיירת ליובאוויטש. אבל גם הוא הביא שם דברי הגר"ש דבניית מקואות של מי גשמים ברוסי' החלה בגלל חלישות הדורות].

תשובת הרבי ע"ד מקואות מי גשמים

ומפורש הדבר בתשו' הרבי ע"ד מקואות (התשו' נכתבה בשנת תרפ"ט ונד' בספר רשימות חוב' קמ"ב), והיא תשו' על שאלת רב אחד מרוסי' ע"ד שבעירו נהגו לטבול במעיין וכעת רצו לעשות מקוה חדש של מי גשמים וכתב הרב כמה חששות במקוה זה, וע"ז כ' בהתשו' שאף שמקוה של מעיין יכולה להיות בהידור יותר ממקוה אחרת "בכל זאת הרי פשט הדבר בכל תפוצות ישראל לעשות מקואות ממי גשמים", ואחרי שכתב שם ע"ד שו"ת החת"ס ופרטים באופן עשיית המקוה הוא מסיק: ואולי טוב יותר שיעשו עתה מקוה ממי גשמים כו' ואפשר שיתרבה ג"כ מספר הטובלות ומספר הטבילות ע"כ. ור"ל שמכיון שיהי' קל יותר לטבול בהמקוה החדשה של מי גשמים מאשר הטבילה במעיין עצמו, עי"ז אפשר יתרבו מספר הטובלות וגם כי הנשים שטובלות בלא"ה הרי יתרבה אצלן מספר הטבילות כל פעם שהן צריכות לטבול וטבילתן תהי' כהוגן ובהידור יותר.

[וכאשר כתבנו דאף שבימינו מדובר על מקואות מעיינות משוכללים יותר מאשר בזמנים ההם, אבל בכל זאת הרי דוקא ע"י מקואות מי גשמים רגילים יתרבו מספר המקואות ומספר הטובלות].

אין יסוד להדר במעיינות

ואגב גם שאר יסודותיו של הרב מאיר פאזען בקובץ אור ישראל שם לענ"ד אינם מדוייקים כ"כ, דכ': "וידוע כי מנהג ישראל מימות

הראשונים הי' לטבול רק במעיינות". במחכת"ר כבר כתבנו לעיל מס' המנהיג ומהרי"ק ותשו' בנימין זאב ועוד שאין הדבר כך אלא נהגו מאז בכל תפוצות ישראל לטבול גם במקואות מי גשמים. וכבר מזמן המשנה היו רוב המקואות בא"י כמו המקואות שלנו ממים שאובין עם השקה ממי גשמים ע"י בס' "מקואות" ירושלים תשל"ד. וזה הי' בדורות הראשונים שנהגו לטבול הן במעיינות והן במקואות מי גשמים, אבל בימינו כבר פשט המנהג בכל תפוצות ישראל לטבול רק במקואות מי גשמים.

וגם מ"ש שם באור ישראל בשם החת"ס יו"ד סוס"י רי"ד "שכ' לשבח מקואות כאלו של מעיינות למי שיש האפשרות לעשות כן". הנה אדרבא בחת"ס שם כ' שבדור הזה יצאו בזה מכשולים גדולים במקואות של מעיינות ועדיף המקואות ע"י מי גשמים מהגג כו' ודוקא ע"י מקואות אלו תתקיים התורה ע"ש בחת"ס.

מקואות שאין להם דין מים חיים

וכל דברינו הם בנוגע למה שהציעו ע"ד תיקון מקואות של מעיינות משום הידור טבילה במים חיים.

אולם יש שכתבו הצעה לתקן מקואות סמוכים למעיינות או בארות (שחופרין בעומק האדמה עד שמוצאים מים חיים) בכדי שמי המקוה לא יהיו ממי העיר אלא ממי המעיין, אך מקואות אלו יתבטלו מתורת מעיין כי ייפסקו המים ממקורם והם יהיו באשבורן כמו המקואות שלנו, אך יש בזה מעלה לגבי המקואות בימינו שהם ממי העיר והשקת מי גשמים די ש בזה חשש לשיטות יחידים דס"ל דלא מהני השקה למים שאובין גם בחיבור כשפופרת הנוד וגם החשש לשיטת הראב"ד והרמב"ם בנתן סאה ונטל סאה (אף דבזמנינו בעז"ה כבר באו תיקונים גם לחששות אלו), ועוד איזה מעלות במקוה זו.

ע"י מזה בדברי ידידנו הרב בידערמאן הנ"ל, וכותב שם אשר כמקוה הזה תיקן הר"ב אבערלנדר שי' אב"ד קהילת חברה ש"ס ליובאוויטש בעיר פעסט באונגארין שתיקן המקוה באשבורן אך עשה שם תיקון גדול שטובלות במים הבאים מן המעיין ממש ממנו מסתפק המקוה, ואין הטבילה במי העיר המוכשרים ע"י זריעה או השקה, ובנוסף לזה ציוה לעשות עוד בורות מי גשמים לזריעה והשקה מן הצד לתוספת הידור מצוה כו'. ע"כ.

ועד"ז הוא המקוה שכותב עלי' הרב מאיר פאזען בקובץ "אור ישראל" שם ע' קב, והוא כותב שיש מקואות אחדים כאלו בימינו ואשר מקוה קרוב לזה נעשה מלפנים בווינא ע"י הגה"צ מוה"ר זלמן שפיטצער חתנו של החת"ס (והלא זו העיר אשר כהיום מכהן בה הרב בידערמאן הנ"ל, והוא הציע על מקוה כזו בעירו ווינא אוסטרי'). וגם בקונט' הנ"ל ללקוט שושנים כ' הרבה בענין תיקון מקואות בדרך קרוב לזה. ומצד האריכות לא נכנס כאן לפרטי הדברים.

ואפשר שבמקואות אלו אין החשש שהזכרנו שע"ז יבואו להקל במקואות של מי גשמים כו', כי מקואות אלו הם באשבורן וגם אפשר בתוס' השקה והזרעה כמקואות שלנו. ומ"מ הדבר מסור לרבני הקהילות וחכמי הדור, ובפרט הקשורים אל רבותינו חכמי האמת דנהירין להו שבילי ההלכה וגם שבילין דרקייעא כו', ובידם לשקול ולעיין שע"י הידורים אלו לא יצמחו ח"ו תקלות אחרות או במקומם או במקומות אחרים ע"ד מה שכתבנו.

לזכות

ולרפואה שלימה עבור

הרה"ח הרה"ת

ר' שלמה בן ביילא

לאורך ימים ושנים טובות